PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

ADABIYOTSHUNOSLIK FANINING MOHIYATI VA VAZIFALARI

Jo`rayeva Zilola Mirobit qizi

Alfraganus universiteti talabasi

Raximjanov Masrur Nugmanovich

Ilmiy rahbar: v.b.dot.PhD

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.19997372

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiyotshunoslik fanining mohiyati, kelib chiqishi va asosiy vazifalari yoritilgan. Unda badiiy adabiyotning ilmiy o‘rganilishi, adabiy jarayonlarning tahlili hamda ijodkor shaxsiyati va davr muhitining o‘zaro bog‘liqligi izohlanadi. Shuningdek, adabiyotshunoslikning asosiy bo‘limlari — adabiyot nazariyasi, adabiyot tarixi va adabiy tanqidning o‘rni ochib beriladi. O‘zbek adabiyotshunosligining shakllanishi va rivojlanishida muhim hissa qo‘shgan mutafakkirlar va olimlar faoliyati ham tahlil qilinadi. Zamonaviy metodologik yondashuvlar hamda ularning adabiy tahlildagi ahamiyati alohida e’tiborga olinadi. Maqola adabiyotshunoslikning ilmiy va madaniy ahamiyatini asoslab beradi.

Kalit so‘zlar: adabiyotshunoslik, badiiy adabiyot, adabiyot nazariyasi, adabiyot tarixi, adabiy tanqid, ijodkor shaxsiyati, adabiy jarayon, folklor, metodologiya, o‘zbek adabiyoti, tahlil usullari, estetik yondashuv.

Kirish. Adabiyotshunoslik — insoniyat ma'naviy merosining eng muhim qismlaridan biri bo'lgan badiiy adabiyotni ilmiy jihatdan o'rganuvchi fan sohasidir. Ushbu fan adabiyotning paydo bo'lishi, rivojlanishi, badiiy xususiyatlari hamda jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyatini chuqur tahlil qiladi. Adabiyotshunoslik faqat matnlarni o'rganish bilan cheklanmaydi, balki ijodkor shaxsiyatini, uning yashagan davrini, ijtimoiy-siyosiy muhitni va madaniy kontekstni ham qamrab oladi. Shu jihatdan bu fan o'zining ko'p qirrali tadqiqot metodologiyasi bilan ajralib turadi.

Adabiyotshunoslikning kelib chiqishi antik davrlarga borib taqaladi. Aristotelning "Poetika" asari bu fanning ilk nazariy asarlaridan biri hisoblanadi va u dramaturgiyadagi tragediya va komediya haqidagi ta'limoti bilan adabiy nazariyaning poydevorini qo'ydi. O'rta asrlarda adabiyotshunoslik diniy va falsafiy ta'limotlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan holda rivojlandi. Renessans davrida esa adabiy tanqid va tahlil yangi bosqichga ko'tarildi, inson va uning ichki dunyosi asosiy mavzu sifatida e'tirof etila boshladi.

O'zbek adabiyotshunosligining o'ziga xos boy va qadimiy tarixi mavjud. Alisher Navoiyning adabiy-nazariy qarashlari, "Majolis un-nafois" asarida ilgari surilgan fikrlar o'zbek adabiyotshunosligining poydevori hisoblanadi. Navoiy o'z asarida o'z davrining 459 nafar shoiri haqida qimmatli ma'lumotlar keltiradi va ularning ijodini baholaydi. Bu asar o'zbek adabiyotining birinchi tazkirasi sifatida ham tan olinadi. Keyinchalik Zahiriddin Muhammad Bobur o'zining "Boburnoma" asarida ham adabiy-tanqidiy mulohazalarini bayon etdi.

Asosiy qism. Adabiyotshunoslik fanining asosiy vazifalari bir nechta yo'nalishni qamrab oladi. Birinchidan, badiiy asarlarni estetik, g'oyaviy va badiiy jihatdan tahlil qilish. Ikkinchidan, adabiy jarayonlarni, ya'ni adabiy oqimlar, maktablar va yo'nalishlarning paydo bo'lishi hamda rivojlanishini o'rganish. Uchinchidan, yozuvchi va shoirlar ijodini monografik tarzda tadqiq etish. To'rtinchidan, xalq og'zaki ijodiyotini — folklorni — ilmiy asosda o'rganish va tizimlashtirish.

Fan sifatida adabiyotshunoslik uchta asosiy bo'limni o'z ichiga oladi: adabiyot nazariyasi, adabiyot tarixi va adabiy tanqid. Adabiyot nazariyasi badiiy adabiyotning umumiy qonuniyatlarini, janrlar tizimini, uslub va stil muammolarini o'rganadi. Adabiyot tarixi esa ma'lum bir xalq yoki davr adabiyotining tarixiy rivojlanishini ketma-ket tadqiq etadi. Adabiy tanqid hozirgi zamon adabiy jarayonini kuzatadi va yangi asarlarni baholaydi.

O'zbek adabiyotshunosligida Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy kabi 20-asr boshidagi ziyolilar muhim o'rin egallaydi. Abdurauf Fitrat adabiyot nazariyasiga oid "Adabiyot qoidalari" (1926) va "O'zbek adabiyoti namunalari" asarlarini yaratdi. Bu asarlar o'zbek adabiyotshunosligining rivojiga katta hissa qo'shdi. Shuningdek, Oybek, Hamid Olimjon, G'ayrat kabi shoirlar ham adabiy-tanqidiy faoliyat bilan shug'ullanishdi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligida Botirbek Sobirov, Umarali Normatov, Naim Karimov kabi olimlar alohida o'rin tutadi. Ularning tadqiqotlari o'zbek klassik va zamonaviy adabiyotini yangi metodologiya asosida o'rganishga qaratilgan. Shuningdek, qiyosiy adabiyotshunoslik, ya'ni o'zbek adabiyotini jahon adabiyoti kontekstida o'rganish yo'nalishi ham rivojlanmoqda.

Adabiyotshunoslik metodologiyasi jihatidan ham rang-barang. Tizimli tahlil, semiotik tahlil, psixoanalitik yondashuv, poststrukturalizm, postkolonial tanqid — bularning barchasi zamonaviy adabiyotshunoslikda qo'llaniladigan usullardir. O'zbek adabiyotshunosligida an'anaviy filologik tahlil usullari bilan birga zamonaviy metodlar ham tobora keng qo'llanilmoqda.

Xulosa

Adabiyotshunoslik fani insoniyat madaniy merosini asrab-avaylash va kelgusi avlodlarga yetkazishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Bu fan orqali nafaqat o'tmish adabiy jarayonlarini tushunish, balki hozirgi zamon adabiy hodisalarini to'g'ri baholash ham mumkin bo'ladi. Adabiyotshunoslik filologik fanlar tizimida markaziy o'rinni egallab, tilshunoslik, tarix, falsafa, sotsiologiya va boshqa fanlar bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanadi. 3-kurs universiteti talabasi sifatida ushbu fananing asosiy tushunchalarini o'zlashtirish kelajakdagi ilmiy izlanishlar uchun mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aristotel. Poetika. — Toshkent: Fan, 1986.
2. Navoiy A. Majolis un-nafois. — Toshkent: G'afur G'ulom, 1961.
3. Fitrat A. Adabiyot qoidalari. — Toshkent: O'zbekiston, 1995.
4. Normatov U. Ijodkor va hayot haqiqati. — Toshkent: Adabiyot va san'at, 1975.
5. Karimov N. XX asr adabiyoti manzaralari. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.